

Jean Jacques Rousseau'da Bilim ve Sanatın Yeri

Mehmet Evren*

Özet

18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinin Romantik filozofu Jean Jacques Rousseau (1712-1778) pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada Rousseau'nun özellikle başta "Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev" adlı çalışması esas alınarak onun bilim ve sanatlara bakışı ele alınmıştır. Rousseau, söz konusu eserinde ele aldığı bilim ve sanat hakkındaki düşünceleri nedeniyle çok kez eleştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı Rousseau'nun bilim ve sanata karşı olduğu yönündeki bir eleştiriyi tartışmaya açmaktır. Çalışma, Rousseau'ya yöneltilen eleştirilere karşı suçlamalara nasıl tepki verdiğini bizzat onun eserlerinden yola çıkarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Rousseau'nun derdi uygarlık neticesinde inşa edilen toplumda, insanların değerlerinin nasıl yitip gittiğini göstermektir. Nitekim Rousseau, özgür ve eşit doğan insanların böylesi bir toplumda "her yerde zincire vurulduğunu" ifade eder. O, bu durumun sorumluları olarak gördüğü sahte aydınları ve bilginleri eleştirmektedir. Zira Rousseau, bu kişilerin bilim ve sanat adı altında yaptıkları çalışmalarını insanlara tuzak olarak görmektedir. Çünkü ona göre, uygarlık durumu, insanı gerçek doğasından ve doğal olan yanından uzaklaştırmakta ve değersizleştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Rousseau, Bilim, Sanat, Uygarlık, Değer

Science and Art in Jean Jacques Rousseau' Works

Abstract

The Romantic philosopher of the 18th century Enlightenment philosophy, Jean Jacques Rousseau (1712-1778) has been subject to many studies. This paper, particularly, is based on Rousseau's work "Discourse on Art and Sciences", and his approach to art and science. Rousseau has been criticised because of his views on art and science in that work. The aim of this paper is to open to debate, and discuss the criticism that Rousseau is against art and science. The paper studies how Rousseau himself responses to such accusations, and criticisms through close reading of his works. Rousseau has the aim of presenting how values of human being – within the community that has been constructed by civilization – have died away. Rousseau mentions that human being – born free and equal – is "chained everywhere". He criticizes the fake-intellectuals and scholars who are responsible for such a condition. Rousseau criticizes them as he believes that through their works on art and science, such are the ones who set a trap because, for him, the issue of civilization detracts human being from his/her true nature and trivializes them.

Key Words: Rousseau, Science, Art, Civilization, Value

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Evren, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
mehmet_efesus@hotmail.com, Orcid:0000-0003-3237-7526.

Giriş

Aydınlanma dönemi Fransız filozoflarından Jean Jacques Rousseau (1712-1778), çağdaşı olan düşünürlerden farklı bir yere sahiptir. O, doğal insanı öne çıkartan bir romantik, halkın egemenliğini meşru gören bir cumhuriyetçi, demokratik bir yönetim anlayışını savunan bir entelektüel, bilim ve sanatı kendi çıkarları için kullananları eleştiren aykırı bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aydınlanma döneminin çok yönlü filozofu olan Rousseau, formel eğitim almamış bir otodidakt olarak değerlendirilecek bir düşünürdür. Kendi kendisini yetiştirmiş bir düşünür olmasına rağmen Rousseau, bilim ve sanat alanına ehemmiyet vermiş bir filozoftur. Robert Wolker, Rousseau'nun erken dönem yazılarının büyük bölümünün *sanat, bilim ve felsefe tarihi* gibi konulardan oluştuğunu söylemektedir.¹ Rousseau, pek çok alanda eser kaleme almıştır. Öyle ki Rousseau, *kimya, botanik gibi pozitif bilim; müzik, tiyatro, opera, bale, komedi, şiir, dilbilim ve roman gibi edebiyat ve sanat; pedagoji gibi eğitim alanlarında ve ayrıca politika, hukuk, ekonomi gibi birçok farklı alanda eserler ortaya koymuş bir filozoftur.*²

Biz de bu çalışmada pek çok alanda eser vermiş Rousseau'da bilim ve sanatın yerini tartışmayı amaçlamaktayız. Bu tartışmayı ise Rousseau'nun gerçekte bilim ve sanat karşısı olmadığı tezinden hareketle yapmaya çalışacağız. Nitekim Rousseau, bilim ve sanatın ehil ellerde ve halkın yararına icra edildiği zaman faydalı olduğunu düşünmektedir. Ancak onun itirazı bilimi kişisel kazançları için araçsallaştıran asıl işlevinden uzaklaştıran erdemsiz kişilerdir. Çünkü bu kişiler bilim ve sanatı kullanarak insanı ve içinde yaşadığı toplumu değersizleştirmekte ve metalaştırmaktadır. Öte yandan Rousseau, erdemli insanların ürettiği bilim ve sanat faaliyetlerinde hiçbir sakınca görmemektedir. Zaten kendisi de bilim ve sanatla ilgilenmiş ve eserler kaleme almış bir düşünürdür. Bu doğrultuda bizde konunun bütünlüğü açısından ilk olarak Rousseau'nun bilim ve sanata ilgisinden bahsedebiliriz.

1. Rousseau'nun Bilim ve Sanata İlgisi

Bilim ve sanat konusundaki görüşleri yüzünden pek çok eleştiriye maruz kalan Rousseau'nun, bilim ve sanat alanında amatör ve profesyonel olmak üzere pek çok çalışması bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1737'de yayımlanan *Şakacı Kelebek* adlı şarkısı ve 1767'de yayıma giren *Müzik Sözlüğü*'dür.³ Nitekim müziğe ve şiire olan ilgisi Rousseau'nun, kendi döneminde o kadar az görülen bir tür olarak lirik şiirin en büyük şairi olarak görülmesini sağlamıştır.⁴ Edebiyat alanında da önemli çalışmaları bulunan Rousseau, bazı soylulara kompozisyon dersi verdiğini ifade etmektedir.⁵

Pek çok sanat türüyle ilgilenmiş olan Rousseau, editörlüğünü Fransız aydınlanmasının önemli ismi Denis Diderot (1703-1784)'nin hazırladığı Ansiklopedi*ye

¹ Robert Wolker, *Rousseau*, çev. Emrah Günok, (Ankara: Dost Kitabevi, 2001), 14.

² J.L. Lecercle, *Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)" İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma) içinde*, çev. Rasih Nuri İleri, (İstanbul: Say Yayınları, 11. Baskı, 2010), 22.

³ N.J.H. Dent, *Rousseau Sözlüğü*, çev. B. Özkan- N. Ilgicioğlu- A. Çitil- A. Kovanlıkaya, (İstanbul, Sarmal Yayıncılık), 34, 40.

⁴ Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)", 34.

⁵ Jean-Jacques Rousseau, *İtirafar*, çev. Kenan Somer, (İstanbul: İslık Yayınları, 2016), 349.

* Ansiklopedi; insanların özü itibarıyla iyi olduğuna ve uygun koşullar sağlandığında, sonsuzca gelişebileceğine ve hatta yetkinleşebileceğine inanan Aydınlanmacı iyimser filozofların, 1751-1776 yılları arasında, Fransa'da

katkı yapmıştır. Nitekim N. Dent, Rousseau'nun, Ansiklopedi'ye 200'ü aşkın madde yazmış olduğunu ifade etmektedir.⁶ Rousseau'nun Ansiklopedi'ye yazmış olduğu *müzik maddelerinin* çağının Fransa'sının değişen müzik kültürüne bir örnek oluşturduğu söylenmektedir.⁷ 1752 yılında bestelediği *Köyün Kâhini*, Paris Operası tarafından 1753 Mart'ında bir kez daha sahne almıştır.⁸ Nitekim bu opera Rousseau'nun önemli ürünlerindedir. Wolker, bu eserin ancak Mozart tarafından aşılabileceğini ifade etmektedir.⁹ Rousseau'nun 1752'de yazdığı *Narsist* adlı tiyatro oyunu, o yılın Aralık ayında, *Comedie Française* tarafından gösterime girmiştir ve 1753 yılında ise *Dillerin Kökenleri Üzerine Denemeyi* kaleme almıştır.¹⁰ Bu kapsamda onun üç perdelik *L'Engagement Téméraire* (Gözüpek Bağlanma) adlı komedisi de¹¹ yer almaktadır. 1760 yılında yazmış olduğu *Julie ya da Yeni Hélioise* ve 1782 yılında yayınlanan *Yalnız Gezerin Düşleri* adlı romanlarını da burada hatırlatabiliriz.

Rousseau'nun sanat alanının dışında çok fazla teknik gerektirmeyen bilimsel yönü olan çalışmaları da mevcuttur. 1772'de yazdığı fakat ölümünden sonra yayınlanan *Botanik Üzerine Mektuplar*¹² ve tamamlayamadığı *Botanik Terimleri Sözlüğü* çalışmaları da bunlara örnektir.¹³ Rousseau, döneminin önemli botanikçileri Linnaeus ve Ludwig'i önemsemektedir. O, *İtiraflar* adlı otobiyografisinde, değer verdiği bu botanikçiler için şunları söylemektedir: “Öğleye kadar bana kalan üç dört saati, botanik ve özellikle kendisine karşı hatta boşluğunu sezdikten sonra bile kurtulamadığım bir tutku duyduğum Linnaeus sisteminin incelemesi ile geçiriyordum. Bu büyük gözlemci, bana göre Ludwig ile birlikte, şimdiye kadar botaniği doğabilimci ve filozof olarak görmüş bulunan tek kişidir(...)”¹⁴ Botanikle ilgili kitaplar ve ekipmanlar ısmarlayan Rousseau, yetenekli bir botanikçi*den dersler de almıştır.¹⁵

Bununla birlikte Rousseau'nun, bilime ilgisi *Dağdan Gelen Mektuplar* adlı eserinde şu sözlerle ifade edilmektedir: “Doğanın incelenmesi her gün yeni keşifler yaptırmaktadır; insanın icra ettiği sanayi ise her geçen gün gelişim göstermektedir. Her şeyi öğrenmeye meraklı Kimya, değişimlere, çökelmelere, patlamalara, infilaklara, fosforlara, piroforlara, depremlere ve onları görececek olan halkı binlerce kez mucizeye boğacak daha binlerce harikalara sahiptir.”¹⁶ Nitekim Leo Damrosch, Rousseau'nun çağın gereklerine uygun olarak güncel bilimi takip ettiğini ve bitkisel ilaçlara yeni bir gözle baktığını ifade eder ve onun şu sözlerine yer verir: “Kimya hakkında ne kadar çok bilgi edindiysen, sırlar ve iksirler peşinde koşan o üstatlar da gözüne o kadar aptal görünmeye başladılar.”¹⁷ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Rousseau, sır dolu ve gizemli çalışmalardan uzak gerçek bilimin önemine değinmektedir.

Görüldüğü üzere bilim ve sanatın önemini vurgulayan Rousseau, aynı zamanda

---

35 cilt halinde yayınladıkları ve 18. yüzyılın bütün bilimsel bilgi ve düşüncesini bir bütün olarak serimlemeyi amaçlayan dev eser. Bknz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 3.Baskı, 1999), 59.

⁶ Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 254.

⁷ Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 176.

⁸ Leo Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, çev. Özge Özköprülü, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 227.

⁹ Wolker, *Rousseau*, 22.

¹⁰ Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 37.

¹¹ Rousseau, *İtiraflar*, 420.

¹² Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 41.

¹³ Wolker, *Rousseau*, 200.

¹⁴ Rousseau, *İtiraflar*, 772-773.

* Rousseau'nun ders aldığı bu kişi Jean Antoine d'Ivernois'tur. Bknz. Leo Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 384.

¹⁵ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 384.

¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Dağdan Yazılmış Mektuplar*, çev. Adnan Akan, (Ankara, Fol Kitap, 2020), 73.

¹⁷ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 186.

bilim ve sanat alanında pek çok çalışmaya da katkıda bulunmuştur. Nitekim Rousseau, *İtirafılar* adlı eserinde yaptığı çalışmalarından dolayı 22 Ağustos 1742'de Akademiye kabul edildiğini söyler.¹⁸ Rousseau'nun bilim ve sanat alanına ilgisine değindikten sonra konunun gidişatını belirlemek açısından Rousseau'nun bilim ve sanat insanına bakışından bahsedebiliriz.

2. Rousseau'nun Bilim ve Sanat İnsanına Bakışı

Rousseau, yaşadığı çağın bilim ve sanat aydınının zihniyetini ve zamanının hakim olan paradigmasını eleştirmesine rağmen, döneminde saygıyı hak eden düşünürler ve bilim insanlarının bulunduğunu söylemektedir. Nitekim Rousseau, kendi dönemi için sorunu bilgi eksikliğinden ziyade insanı inceleme gayretinde görmektedir ve o, bu durumu da özverili insan yokluğuna bağlamaktadır. Ancak bu sorunu kendi dönemlerinde aşan Thales (MÖ 625- 547), Pythagoras (MÖ 570- 500) ve Platon (MÖ 427-347) gibi düşünürlerin genel insan bilgisinin ardında oldukları için saygıya değer olduklarını söyler.¹⁹ Öte yandan Rousseau'ya göre Francis Bacon (1561-1626), Rene Descartes (1596-1650), Isaac Newton (1643-1727) gibi, bazı bilim insanları, doğada çirak olmak için var olan insanların ustaya ihtiyacı olmadığını, insanlığın en büyük rehberlerine kimsenin önderlik etmediğini ifade eder. Ayrıca ona göre, insan zekâsının anıtlarını dikmek sadece bu birkaç düşünürün hakkıdır.²⁰ Zira Rousseau, deha ve buluşları insan soyunu gerçekten soylulaştırmış ve bizim için daha verimli bir hayatı mümkün kılmış insanları minnetle anmaktadır.²¹ Rousseau, böylesi bilim insanlarını insanlığın rehberleri olarak görmektedir. Onun itirazı bilimin kişisel hırslar ve ihtiraslar için araçsallaştırılmasıdır. Dolayısıyla N. Dent, Rousseau'nun emek verilmiş bir çalışmayı, kişisel yükselme araçlarına dönüştürenlerden ve böyle bir sahte öğrenimin üstün bir başarı olarak düşünülmediği toplumlardan yakınlığını ifade etmektedir.²² Görüldüğü üzere Rousseau, insanlığın gelişimi için hizmet eden bu düşünürleri ve bilim insanlarını insanlığın rehberleri olarak görmektedir. Zira Rousseau, doğa tarafından bahsedilen yeti, yeteneğe sahip ve doğal meziyetleri olan gerçek bilim insanlarını önemsemektedir.

Bununla birlikte Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* eserinde şunları ifade etmektedir: “Bilimler ve sanatlardaki ilerleme mutluluğumuza bir şey katmamış, ahlakımızı bozmuş, bu yüzden zevkimizi berbat etmiş olduğuna göre, kendi yollarında ileri bile gitmemiş sayısız yazar taslaklarına ne diyeceğiz? Onlar ki bilim ve sanatların tapınağına herkesi yaklaştırmayan engelleri, bilgilere varmak isteyenleri sınamak için doğanın çıkardığı zorunlulukları ortadan kaldırmışlar; çalma çırpma yayınlarıyla bilimlerin kapılarını saygısızca kırmışlar, lâyıık olmadıkları bir tapınağı bayağı kabalıkla doldurmuşlardır.”²³ Aynı doğrultuda Rousseau, *Narsist* isimli çalışmasında şu satırlara yer vermektedir: “Yazarlarımız, bilimlere, sanatlara, lükse, ticarete, yasalara ve insanlar arasında kişisel yararlar toplumsal ilişkileri sıkılaştıran diğer bağların hepsine yüzyılımızın politik başyapıtı olarak bakıyorlar; onları birbirlerine olan gereksinimlerini düşünerek ve ortak çıkarlarda hep karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi görüyorlar ve kendiliklerini başarabilmek için diğerlerinden başarı ile rekabet etmeyi zorunlu kılıyorlar.”²⁴

Rousseau, böylesi düşünürleri, “Şiddetin, ihanetin, aldatmanın, başkalarının zenginliğine ya da ününe hak etmeden kavuşmayı zorunlu kılan tüm kötülüklerin uğursuz

¹⁸ Rousseau, *İtirafılar*, 350.

¹⁹ Ali Timuçin, *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*, (İstanbul: Bulut Yayınları, 2008), 66.

²⁰ Jean Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 2011), 32.

²¹ Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 323.

²² Dent, *Rousseau Sözlüğü*, 323.

²³ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 31.

²⁴ Jean Jacques Rousseau, *Narsist*, çev. A. Kadir Paksoy, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2019), 18.

kaynağı” olarak görmektedir.²⁵ Nitekim Rousseau, bu düşünürleri başkalarının üstünde olmak ya da onların önüne geçmek için yalnızca kendinin olanı yükseltmenin yollarını arayan, araştıran ve çaresine bakan kişiler olarak tasvir eder.²⁶ Bununla birlikte Rousseau, *Yeni Héloïse* adlı eserinde bu kişilere yönelik tenkitlerine şöyle devam etmektedir: “Bizim bilginlerimizin elinden olanları dinleme zevkini alınız, onlar için artık bir bilginin değeri kalmaz. Onlar halka dağıtmak için bilgiyi evlerinde biriktirirler ve başkalarının gözlerinde bilgin olmak isterler. Eğer kendilerine hayran olacak kimse kalmazsa, artık inceleme yapmaya da kaygıları kalmaz”²⁷ ifadeleriyle eleştirmektedir. Bu ifadeleri ve eleştirilerinden de anlaşılacağı gibi Rousseau’nun meselesi, erdemli ve dürüst insanların yaptığı gerçek bilim ve sanat eleştirisi değildir; aksine bilim ve sanatı insanlığın kötülüğüne kullanan sahte bilginler ve aydınlardır. İşlerinde ehil olmayan bu kişiler sonunda insanlığı hüsrana uğratır.

Bu yüzden Rousseau, sahte uygarlığın insanı değersizleştirdiği ve böylesi bir toplumda ortaya çıkan erdemsiz aydınların bilimler ve sanatları kötü emellerine alet etmesinden kurtulmanın yolunun, Sokrates (469/70-399)’in, “kendini bil”²⁸ sözünden hareketle erdemli insanların yetiştirilmesinden geçtiğini ifade etmektedir. Ona göre insani özelliklerin yitirilmediği ve kaybolmadığı bilim ve sanat etkinlikleri teşvik edilmelidir.

Nitekim Rousseau, hiçbir zaman kendi çağı için umutsuzluğa düşen bir düşünür olmamıştır ve o, iyi örneklerin de bulunabileceğini ifade etmiştir. Öyle ki Rousseau, hikmetli kurumlar olarak nitelendirdiği akademilerin düşünce insanlarının bozulmalarını önlediklerini söyler.²⁹ Bununla birlikte Rousseau’ya göre, böylesi akademilerde “insanlara yalnız güzel bilgiler değil, faydalı öğütler de veren bilginleri bir arada görmek, milletler için bulunmaz ve doyulmaz bir zevk olacaktır.”³⁰ Ayrıca Rousseau, böylesi akademilerin bilginleri korumak gibi bir işleve sahip olduğunu ve bu kurumların bilimlerin değerini daha da artırarak zihinleri büsbütün kültüre götürebileceğini ifade eder.³¹ Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Rousseau, sadece kendilerine faydalı bilgin kişilerden ziyade halka yararlı bilginlerin bir arada olduğu kurumlardan ve akademilerden bahsetmektedir. Nitekim yukarıdaki paragraflarda söz edildiği gibi Thales, Pythagoras, Sokrates ve Platon gibi filozofların genel insan bilgisinin peşinden koştukları saygı değer olduklarını söylemektedir. Diğer taraftan o, Bacon, Descartes ve Newton gibi düşünürleri de yaptıkları çalışmalarından ötürü insanlığın rehberleri ve öğretmenleri olarak görmektedir.

Öte yandan Rousseau, Fransız Aydınlanma düşünürlerini kendi çağlarını anlamaktan uzak oldukları için eleştirmektedir. Bu durum onun, birçok aydınlanmacı düşünürle ters düşmesine neden olmaktadır. Rousseau’nun ayrı düşüşü bu düşünürlerin başında ise Ansiklopedistler gelmektedir.

3. Rousseau’nun Bilim ve Sanat Eleştirisinde Ansiklopedistler’in Etkisi

Bilim ve sanat üzerine yayınlar hazırlayan Denis Diderot ve d’Alembert (1717-1783)’in başını çektiği, Voltaire (1694-1778), Montesquieu (1689-1755), Helvétius (1715-1771), Condillac (1714-1780), d’Holbach (1723-1789)’in da yer aldığı topluluğun çıkardıkları ünlü yapıt Ansiklopedi’dir.³² Başlarda *Ansiklopedi* çalışmalarına katkı sunan Rousseau, daha sonra Ansiklopedi çevresinden uzaklaşmıştır. J. L. Lecercle (1913-2001) Rousseau’nun, yazdığı *Sahne Sanatları Konusunda D’Alembert’e Mektup* adlı eseri

²⁵ Rousseau, *Narsist*, 18.

²⁶ Rousseau, *Narsist*, 18.

²⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Yeni Héloïse(I)*, çev. Hüseyin Portakal, (Ankara: Öteki Yayınevi, 1999), 59.

²⁸ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)* 11. Baskı, çev. Rasih Nuri İleri, (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 79. vd. Jean Jacques Rousseau, *Yalnız Gezerin Düşleri*, çev. Alper Turan, (İstanbul: Zeplin Yayıncılık, 2019), 41.

²⁹ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 29.

³⁰ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 29.

³¹ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 30.

³² Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Bulut Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, 2004), 26.

nedeniyle Ansiklopedistlerle* kesin olarak arasının bozulduğunu söylemektedir.³³ Çünkü ona göre, Ansiklopedi'nin prospektüsü, toplumu aklın gereklerine göre yeniden dizayn etmeye olanak veren bilime çalınan bir marş gibi çınlamaktadır. Dolayısıyla o, Ansiklopedi çevresinin bilim ve sanat hakkındaki düşünceleri nedeniyle eşitlikçi olmayan anlayışa katkı sağladıklarını düşünmektedir.³⁴ Zira Rousseau, döneminin aykırı filozofudur. O, sadece aklın değil duyguların da önemli olduğunu söyleyen romantik bir düşünürdür. Bu yüzden o, dönemin eşitlikçi olmayan zihniyetine ve insanları değersizleştiren bilim ve sanat anlayışına karşı olduğunu söyleyebiliriz.

J. L. Lecercle, Rousseau'ya göre eğer bir toplum eşitsizlik temeli üzerine kurulmuşsa, kültürün, süslü ve ihtişamlı yaşayışı, halkın fakirliğine dayanan kokuşmuş bir aristokrasinin hizmetine girmekte olduğunu ifade etmektedir. Nitekim J. L. Lecercle, Rousseau'nun bir kısım insanların içinde yaşadığı refahın arkasında, başkalarının yoksulluğu olduğunu, büyük bir tutku ile ilk kez dile getiren düşünür olduğunu belirtmektedir.³⁵ Bu ifadelerden yola çıkarak Rousseau'nun Ansiklopedistlerle arasının iyi olmadığı söylenebilir. Rousseau'ya göre sorunun kaynağında Ansiklopedistler yer almaktadır. Zira o, büyük burjuva ve aristokrat olmakla aslında halkın yoksul kalmasını sorumlusu olarak da onları görmektedir. Hatta Baron d'Holbach, Rousseau'ya kendisine neden bu kadar soğuk davrandığını sorduğunda Rousseau, bu soruya cevaben "Siz çok zenginsiniz" yanıtını verir.³⁶ Leo Damrosch, artık Rousseau'nun, "ideallerin hayata geçirilmekten çok tartışıldığı seçkin çevrenin çokbilmişliğinin, ayrıcalığının üstüne kurulduğu toplumsal adaletsizliği maskeleyişinin" farkına vardığını ifade etmektedir.³⁷

Bertrand Russell (1872-1970) ise Rousseau'nun Ansiklopedistlerden biri olan Voltaire ile meselesinin daha derin olduğunu söylemektedir. O, Rousseau'nun bilim ve sanata karşı olarak görülmesinde Voltaire'in etkisi olduğunu belirtir. Çünkü Voltaire, Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserini "İnsan, kitabınızı okurken dört ayağı üstüne yürümek istiyor. Fakat altmış yılı aştu ben bu alışkanlığı yitireli(...)"³⁸ diye onu eleştirmektedir. Bununla birlikte Voltaire, *İkinci Söylev*'in elinde bulunan nüshasının kenarına öfkeyle, "İşte zenginlerin fakirler tarafından soyulduğunu görmek isteyen bir dilencinin felsefesi,"³⁹ diye yazmıştır. Çünkü o, kendini çalışıp didinerek büyük bir servet edinmiş bir seigneur (*Lord*) olarak görmektedir. Bu yüzden Voltaire, Rousseau'nun, başkaları üstünde hâkimiyet kurmanın tadını bir kere alan zenginlerin, bundan böyle tıpkı aynı insan etini tattıktan sonra başka yiyecekleri reddedip yalnızca insan etini yemek arzusunda olan aç kurtlar gibi bir daha vazgeçemedikleri yönündeki iddiasını doğru bulmamaktadır.⁴⁰

Nitekim Russell, bu ikili arasındaki atışmaların kaçınılmaz olarak gerçekleştiğini ifade eder. Ona göre, oyun yazarı ve tiyatro düşkünü Voltaire'in, Rousseau'ya karşı bu olumsuz tavrı, onun da Voltaire'e, karşı olumsuz tavır takınmasına neden olmuştur. Öyle ki Voltaire'in, Cenevre'de Püritencilere tarafından yasaklanan tiyatro oyunları için yasağın kaldırılması çabalarına karşın, Rousseau, Püritencilerin bu yasağını desteklemiştir. Fakat Russell, Rousseau'nun, tiyatro yasağı için Voltaire'e olan kızgınlığının etkisi görülse de

*"Ansiklopedistler bilimlere ve sanatlara ilişkin analitik bir sözlük diye betimlenen Ansiklopedi'nin hazırlanmasına, Diderot ve D'Alembert'in editörlüğü altında katkı yapmış olan Fransız yazar ve düşünürler öbeği." Bknz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 59.

³³ Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)", 27. vd. T. Kakinç, Der. J.J. Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir?, (İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları,1968), 56.

³⁴ Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)", 25.

³⁵ Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)", 25.

³⁶ Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)", 23.

³⁷ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 162.

³⁸ Bertrand Russell, *Batı Felsefe Tarihi III*, çev. Muammer Sencer, (İstanbul: Say Yayınları, 2004) 270-271.

³⁹ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 242.

⁴⁰ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 242.

tek nedenin bu olmadığını söylemektedir. Çünkü Rousseau, vahşilerin tiyatro oynayamayacağını Platon'un hepsini aforoz ettiğini ifade etmektedir.⁴¹

Öte yandan Rousseau, sadece Yunan tiyatro sanatının ülkenin yapısını destekleyici nitelikte olduğunu düşünmektedir. Nitekim o, Yunan tiyatro sanatının zafer ve onur duygularını beslediğine inanmaktadır.⁴² Zira Rousseau'nun, sosyal eşitlik üzerine kurulmuş bir toplum düzeninde sanatın faydalı erdemine inancını birçok yerde tekrarladığı bilinmektedir. Bununla birlikte J. L. Lecercle onun, genel sanata ve ayırım yapmadan bütün tiyatro türlerine karşı çıkmadığını söylemektedir. Çünkü o, Rousseau'ya göre *sanatın yürek gücü, ruh kuvveti veren yurttaşlara ilişkin* bir mahiyeti ve işlevi olmalıdır. Nitekim ona göre, Rousseau'nun klasik tiyatroya karşı çıkmasının nedeni, klasik tiyatronun aristokratik bir sanatı bünyesinde barındırdığı içindir.⁴³ Bu ifadelerden yola çıkarak Rousseau'nun, burada sanatı, zenginliğin aristokrasisi yerine, halkçı bir tarafı olması gerektiğini istediği için eleştirmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki paragraflarda ifade edildiği gibi o, bu tür tiyatro sanatına geleneksel yapıyı bozduğu için karşı çıkmaktadır. Ancak o, toplumları bir arada tutan duygular olduğu takdirde tiyatro sanatının ehemmiyetine inanmaktadır. O, tiyatronun amacından saptırılıp araçsallaşmasına karşıdır. Bununla birlikte o, sanatın kendisine değil onu amacından saptıranlara karşı çıkmaktadır. Ancak Akademiye kabul edilmesine ve 1749 yılında Dijon Akademisinin açtığı yarışmada ödül almasına rağmen Rousseau'nun, daha sonra Ansiklopedistler tarafından bilim ve sanata karşı olarak nitelendirilmesi oldukça düşündürücüdür. Bu durumda Rousseau, gerçekten bilim ve sanata karşı mıdır? sorusunun akıllara gelmemesi mümkün değildir. Bu soruyu Rousseau'nun bilim ve sanat karşısındaki tutumunu dikkate alarak cevaplandırabiliriz.

4. Rousseau'nun Bilim ve Sanat Karşısındaki Tavrı

Rousseau'nun, bilim ve sanat üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. O, bilim ve sanatın topluma faydalı olduğu takdirde işlevsel yönünün olduğunu söylemektedir. O, pek çok çalışmasında bilim ve sanatın olumsuz yönlerini eleştirdiği gibi olumlu taraflarına da değinmektedir. Ancak o, bilim ve sanat hakkındaki olumlu olan görüşlerine rağmen kendi döneminin düşünürleri tarafından bilim ve sanata karşı olarak nitelendirilmiştir. Bu yüzden Rousseau, kendisine yakıştırılan bilim ve sanata karşı eleştirilerine pek çok eserinde yanıt vermeye çalışmıştır.

Rousseau, yaşadığı dönemde kendisini bilim ve sanata karşı olarak suçlayanlara karşı *Narsist* isimli piyeste şöyle seslenmektedir: “Rakiplerim, bütün konular üzerinde yanında ya da karşısında harikulade tartışma sanatını çok iyi bilenler, beni yanıtız bırakmayacaklarını”⁴⁴ ifade eder. Rousseau, onların “kendi bildikleri üzere başka fantezilerine göre başka sorun koymakla işe başlayacaklarını”⁴⁵ söylemektedir. Bununla birlikte o, “bana daha kolay saldırmak için, bana akıl yürütecekler, ama benim tarzıma göre değil, kendilerine göre: Okuyucuların gözlerini asıl hedeften ayırıp sağa sola sabitlemek için ustalıklı çevirecekler, bir hayaletle çarpışacaklar ama benim yenilmiş olduğum savını kullanacaklar”⁴⁶demektedir. Dolayısıyla Rousseau, aynı eserin bir başka yerinde ise “Gerçekten de bir gün denebilir: Bilimlerin ve sanatların bu açık düşmanı, bununla birlikte tiyatro piyesleri yazdı ve yayımladı ve bu söylev de itiraf ediyorum, çok acı taşlama olacak, benden değil, benim yüzyılımdan” diye söylemektedir.⁴⁷ Görülüyor ki Rousseau, kendisine karşı yöneltilen bilim ve sanat karşıtlığı şeklindeki bir suçlamanın farkındadır. Ancak o, her şeye rağmen yine de bilim ve sanat konularında fikir üretmeye devam etmektedir; o,

⁴¹ Russell, *Batı Felsefe Tarihi III*, 271.

⁴² Timuçin, *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*, 87.

⁴³ Lecercle, *Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)*, 27.

⁴⁴ Rousseau, *Narsist*, 13-14.

⁴⁵ Rousseau, *Narsist*, 14.

⁴⁶ Rousseau, *Narsist*, 14.

⁴⁷ Rousseau, *Narsist*, 23.

kendisini eleştirenlerin aksine toplumların ahlakları üzerinde her durumda bilim kültürünün tesirinin olması gerektiğini söylemektedir. Rousseau, bilime duyduğu hayranlığın sebebini bilimdeki soyutluk olarak açıklamakta ve insanların bilim tutkusunun hiçbir biçimde küçümsenemeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁸ Yalnız *Narsist*'de değil diğer yapıtlarına bakıldığında da Rousseau'nun bilimler ve sanatlara karşı olduğu anlamı çıkarılamaz; aksine bu eserler dikkatlice incelendiğinde onun sadece bilimlerin kötüye kullanılmasına yönelik itirazlarının olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu kanaatimizi Rousseau'nun, Polonya Kralına vermiş olduğu yanıt da kanıtlar mahiyettedir: "(...) Bana karşı çıkan kişi, bilimlerin kötüye kullanıldığında zararlı olduğunu ve pek çok kişinin onu kötüye kullandığını kendi bakış açısıyla benimsiyor. Ben onunla aynı şeyi söylediğimize inanmıyorum; doğrudur bilimlerin çok fazla kötüye kullanıldığını ve hep kötüye kullanıldığını ekliyorum ve bana verilen yanıtta tersi ileri sürülmüş gibi görünmüyor."⁴⁹ Aslında onun derdi erdemsiz ve samimiyetsiz insanlardır. O, bunları doğal olmayan davranışları nedeniyle eleştirmektedir. Ona göre, bu insanların ürettikleri şeyler topluma faydadan çok zarar getirmektedir. O, burada yaptığı eleştirilerine bir başka eseri olan *Yalnız Gezerin Düşleri* isimli yapıtında da devam etmektedir. Rousseau, bu eserinde aydınlar için şunları söylemektedir: "(...) İnsanın yaratılışını öğrenmeye çalışmalarının sebebi ondan bilgiççe söz edebilmek içindi, kendilerini anlayabilmek için değil. Birçokları iyi kabul edilsin de ne olursa olsun diye kitap yazmayı amaçlıyorlardı; kendilerini aydınlatmak için değil, başkalarına öğretmek için çalışıyorlardı."⁵⁰ Görüldüğü üzere Rousseau, kibirli ve kendini beğenen ve her şeyi bildiğini düşünen aydın tipini eleştirmektedir.

Rousseau, bilim ve sanatları kullananların, insanı doğal yanından uzaklaştırdığı ve yapmacık tavırlı ve sahte ilişkileri olan insanlara dönüştürdüğü için eleştirmektedir. Dolayısıyla Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'inde bu düşüncelerini şöyle sürdürmektedir: "Ama bütün bu meziyetler kolay kolay bir araya gelmez ve erdem bu kadar süs ve gösteriş içinde yürümez. Servet ve ziynet bir insanın bolluk içinde yaşadığını, inceliği de zevk sahibi olduğunu gösterebilir(...) Ruhun gücü ve sağlamlığı olan erdeminde süsle alakası yoktur."⁵¹ Bu yüzden Rousseau, sanatın davranış ve eylemlerimizi henüz kalıplara dökmemiş ve duygularımıza suni bir anlam vermemiş olduğu zamanlar geleneklerimizin doğal⁵² olduğunu söyleyerek bu duruma tepkisini dile getirmektedir. Rousseau'ya göre, artık kimse olduğu gibi görünmeye cesaret edememektedir. Beraberinde zorunlulukların devamlı baskısı altında kalan toplum, sürüyü meydana getiren insanlardan oluşacaklardır. O, bu sürü halinde yaşayan insanların belli durumlarda hep aynı şeyi yapacaklarını ve başka türlü insan olmayacaklarını ifade eder.⁵³ Rousseau'nun bu düşünceleri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273) tarafından söylendiği iddia edilen şu sözleri akıllara getirmektedir: "Nice insanlar gördüm üzerinde elbise yok. Nice elbiseler gördüm içinde insan yok!" Bu doğrultuda Rousseau'nun amacı da insan değerinin görünüşle, sahte ilişkilerle belirlendiği bir toplumun, sanat ve bilim anlayışının eleştirisini ortaya koymaktır. Rousseau'ya göre böylesi bir toplumda insanın değerini artık erdemi ve karakteri belirlemez.

Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı eserinde döneminde icra edilen sanatlara ilişkin olarak da şunları söylemektedir: "Bahçelerimiz heykellerle galerilerimiz tablolarla doludur. Halka beğendirilmek istenen bu sanat şaheserlerinde neler tasvir

⁴⁸ Rousseau, *Narsist*, 14-15.

⁴⁹ Timuçin, *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*, 13.

⁵⁰ Rousseau, *Yalnız Gezerin Düşleri*, 27.

⁵¹ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 9.

⁵² Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 9.

⁵³ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* 9-10.

ediliyor dersiniz? Vatani koruyanlar mı?(...) Hayır.”⁵⁴ Rousseau artık insanların dürüst ve namuslu olup olmadığına bakılmaksızın, sadece bir sanat yeteneği olup olmadığına bakıldığını ifade eder. Nitekim ona göre bir kitabın insanlara faydalı olmasından ziyade iyi yazılmış olmasına dikkat edilmektedir.⁵⁵ J. L. Lecercle’a göre aslında Rousseau, *sanatın yürek gücü, ruh kuvveti veren yurttaşlara* dair bir mahiyeti ve işlevi bulunması gerektiği kanaatinde olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁶ Ancak Rousseau, yozlaşmış insani değerlerin yitirildiği bir toplumda bunun mümkün olmadığını söyler. Nitekim Rousseau, böylesi bir toplumda “Fizikçilerimiz, matematikçilerimiz, kimyacılarımız, astronomlarımız, şairlerimiz, müzikçilerimiz, ressamlarımız var; ama değerli yurttaşlarımız yok”⁵⁷ demektedir. Görüldüğü üzere Rousseau’ya göre yozlaşmış bir toplumda, *fizikçiler, ressamlar, yazarlar, şairler* bulmak kolay ancak yurttaşlık bilincine sahip bireyleri bulmak zor. Bununla birlikte uygarlık sadece kendine hizmet verecek meslek ustalarını yetiştirmiştir. Ancak uygarlık yurttaşlık bilincine sahip olmayan bireyleri, *doğal hak, özgürlük ve eşitlik* gibi değerlerinden uzaklaştırarak kendisinin köleleri yapmıştır.⁵⁸

Bununla birlikte Rousseau, “Astronomi boş inançlardan doğmuştur; güzel söz söylemek hırstan, kinden, dalkavukluktan, yalandan; geometri cimrilikte; fizik boş bir meraktan ve hepsi birden, hatta ahlâk bile, kötü yanlarımızdan doğmuştur”.⁵⁹ Görüldüğü üzere Rousseau, erdemden yoksun hayâsız insanlar elinde bilimler ve sanatların da kötü sonuçları doğuracağını ve bu insanların elinde bilimler ve sanatların olumlu yönde gelişeceğini beklemenin de beyhude olduğunu söylemektedir. Ayrıca ona göre, bu durum insanlar arasındaki eşitsizliği ve rekabeti derinleştirdiği gibi aynı zamanda insanlar arasındaki kıyaslamayı ve şiddeti de tetiklemektedir.

Nitekim Rousseau, *Narsist* adlı eserinde bu konuyu ele almaktadır. “Şiddetin, ihanetin, aldatmanın, başkalarının zenginliğine ya da ününe hak etmeden kavuşmayı zorunlu kılan tüm kötülüklerin uğursuz kaynağı, yani başkalarının üstünde olmak ya da onları geçmek için yalnızca kendinin olanı yükseltmenin yollarını araştırmak, çaresine bakmak.”⁶⁰ Dolayısıyla Rousseau’ya göre bu durum “bolca gevezeliğe, varsıllardan ve aklımlı kullananlardan ziyade, erdem ve ortak anlayışın düşmanlarına neden olmaktadır. Rousseau, bu durum sebebiyle masumiyetimizi ve ahlakımızı” yitirdik demektedir.⁶¹ Görüldüğü üzere Rousseau’ya göre insanın, kendini üstün tutma ve kendini beğenme tutkusu bütün kötülüklerin altında yatan ana nedendir. Rousseau, esasında bilim ve sanatları eleştirmekle eskiden sahip olunan erdemlerin yitirilmesini eleştirmektedir.

Bütün bu ifadelerden sonra şu soruyu tekrar sormak gerekir: Gerçekten Rousseau, bilim ve sanata karşı olarak görülebilir mi?

Rousseau, *Emile* adlı eserinde amacının bilimi, bireye öğretmek olmadığını, gerektiğinde bilimi öğrenmeyi istemeyi ve bilime hak ettiği değeri vermeyi ve her şeyin üzerinde gerçeği sevmeyi öğretmek olduğunu söyler.⁶² Bununla birlikte Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı eserinde kendi kendine, yaptığının bilimi kötülemek olmadığını, erdemli insanlar karşısında erdemi savunmak olduğunu ifade eder.⁶³ Dolayısıyla o, Sokrates, Bacon, Descartes ve Newton gibi kendini bilen bilgiler aramaktadır. Ancak Rousseau, hileli sözleşmeyle oluşturulan sahte uygar toplumun bu

⁵⁴ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* 28.

⁵⁵ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* 28.

⁵⁶ Lecercle, *Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)*, 27.

⁵⁷ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 28.

⁵⁸ Kemal Bakır, “Jean-Jacques Rousseau’nun Natüralist Eğitim Anlayışı”, *Kkefd*, (Erzurum, 2007/15), 110.

⁵⁹ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* 19.

⁶⁰ Rousseau, *Narsist*, 18.

⁶¹ Rousseau, *Narsist*, 18.

⁶² Jean Jacques Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2011), 278.

⁶³ Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 5.

arayışa çözüm olmadığını ifade etmektedir.

M. A. Ağaoğulları, Rousseau'nun böylesine bozuk bir toplumda bilim ve sanatların birer kötülük kaynağı haline gelmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade eder.⁶⁴ Ancak V. Gültekin, Rousseau'nun, özünde uygarlığa karşı olmadığını ifade ederek onun insanı yeniden yaban ormanlarına gönderme ve orada insanları ayıllarla birlikte yaşatma arzusunda olmadığını söylemektedir.⁶⁵ Bu yüzden Rousseau, kendisini eleştirenlere karşı şunu ifade etmektedir: Bugünkü insanlık artık bir daha geriye gidemez.⁶⁶ Zira toplumsal yaşam bir olgu olarak vardır.

Esasında Rousseau'nun istediği tabiata dönmek değil doğanın insana verdiği hünere tekrar elde etmesidir. Ancak V. Gültekin, Rousseau'ya göre, insanın tabiatın aldığı ne kadar meziyet varsa uygarlık durumunda hor görüldüğünü ifade eder. Bu yüzden Rousseau, devrin insanı yozlaştıran zihniyetine karşıdır.⁶⁷ Çünkü bu zihniyet insanı değersizleştirmekte ve atomize etmektedir.

Nitekim Leo Damrosch'a göre Rousseau, Aydınlanmacı düşünürlerden farklı olarak her bireyin kendini bir bütünün parçası gibi hissetmesini sağlayacak kolektif bir ruh aramakta olduğunu söylemektedir.⁶⁸ Bununla birlikte W. Bahner'e göre, Rousseau, tüm beklentilerin aksine 18. yüzyılın modern kültürünün değerini reddetmiş biridir. O, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'in Fransa içinde ve dışındaki tüm çağdaşlarının oldukça dikkatini çektiğini ifade etmektedir. Nitekim ona göre Rousseau, kesinlikle bilim ve sanata karşı değildir. O, Rousseau'nun egemen sınıfların hizmetindeki bilim ve sanatın, düzenin soysuzlaşmasını hızlandırmalarına ve güçlendirmelerine karşı mücadele ettiğini ifade etmektedir.⁶⁹ Benzer şekilde M. A. Ağaoğulları, Rousseau'nun, eleştirini, insanları erdemsizliğe sürükleyen ve insanın özgürlük ruhunu yok ettiklerine inandığı Aydınlanmacı düşünürlerle yönelttiğini⁷⁰ ifade etmektedir. Zira uygarlık neticesinde ortaya çıkan bu sınıfının bilimi ve sanatı ideolojiye dönüştürme gayreti yüzünden Rousseau'ya göre, eşitliklerini, özgürlüklerini, kimliklerini ve değerlerini yitiren bir sınıf oluşmaktadır.

N. Dent, Rousseau'nun, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'i sadece şarlatanların ve taklitçilerin eleştirilmesini isteyen ve doğrunun aranmasına insanların kendilerini adanmalarına bir çağrı olarak da okunabileceğini söylemektedir yoksa Rousseau'nun bilimlere ve sanatlara karşı bir tavrının olmadığını ifade eder.⁷¹ Nitekim M. A. Ağaoğulları da Rousseau'nun bilimler ve sanatların işlevinin toplumu mutlu kılma olduğunu söyler ve "Rousseau'nun korktuğu şeyin bilginin kendisi veya bilge insanlar olmadığı aksine korkulması gerekenin kendilerini bilgili zanneden, vicdanlarının sesini dinlemeyen "yarı cahil" veya "yarı aydın"lar olduğunu" ifade eder. Dolayısıyla o, Rousseau'nun eleştirdiği kişilerin kibirli işe yaramaz söylevcilerin toplumdaki bazı yalanlara karşı çıkmakla birlikte fakat kendilerinin yeni yalanlar üretmekte ve yeni doğmalar yaratmakta olduğunu söylemektedir.⁷² Zira Rousseau, böylesi insanların topluma faydasından çok zararları dokunduğunu görmektedir.

A. Timuçin ise toplumsal yaşamı birinci derecede önemseyen Rousseau'nun

⁶⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı, 2010), 33.

⁶⁵ Vahdet Gültekin, *Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2001), 101.

⁶⁶ Gültekin, *Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri*, 101.

⁶⁷ Gültekin, *Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri*, 102.

⁶⁸ Damrosch, *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, 295.

⁶⁹ Werner Bahner, "Jean Jacques Rousseau'nun Toplumsal ve Siyasal Hedefi", çev. Orhan Gülkaya, *Felsefe Dergisi*, (İstanbul, 89/1), 82.

⁷⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, *Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2015), 573.

⁷¹ Dent, Rousseau Sözlüğü, 75.

⁷² Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, 33, 26, 28.

bilimlere ve sanatlara karşı çıkışının gerçekte bilimlere ve sanatlara güvenmeme meselesi olmadığını sadece onların amaçları dışında ve çok kötü kullanılmakta oluşunu görmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁷³ Nitekim G.S. Acar, Rousseau'nun, faydalı olmayı amaçladığı sürece kendi içinde zihinsel faaliyete ve bilime karşı olmadığını ifade etmektedir.⁷⁴ Öte yandan D. G. Tannenbaum- D. Schultz Rousseau'nun, kendi iyiliksever formu içinde, bilimi, insanın durumunu iyileştiren pratik bir aygıt olarak görmekte olduğunu söylemektedir.⁷⁵ Görüldüğü üzere pek çok düşünür, Rousseau'nun karşı olduğu şeyin kendi çıkar ve amaçları için bilimi ve sanatı kullanan, halkın faydasından ziyade halkın karşısında olan erdemsiz kesimin yaptığı etkinlik olarak görmektedir.

Sonuç

Rousseau, döneminin bilim ve sanat insanlarını, yazarlarını, edebiyatçılarını, düşünürlerini halkı anlamaktan çok uzakta oldukları ve fildişi kulelerinden halka baktıkları için eleştirmektedir. Bu çerçevede o, başta *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı eseri olmak üzere dönemin bilim ve sanat anlayışlarını eleştirmektedir yoksa bizatihi bilim ve sanatları değil. O, aslında toplumun ahlaki değerlerinin yok olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu yüzden Rousseau, dürüst ve ahlaklı aydınların olmadığı bir toplumda icra edilen bilim ve sanatın değersiz olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Rousseau, yaşadığı dönemde toplumu yozlaştıran, insanı değerlerinden uzaklaştıran bilim ve sanat anlayışlarını eleştirmiştir. Çünkü yaratılan bilim ve sanat anlayışı insanlara hizmet etmekten ziyade insanların doğalarında olmayan *hırs, kibir, ihtiras, kendini beğenme, kıyaslanma* gibi yapay duyguları tetiklemektedir. Böylesi bir bilim anlayışı insanın hem kendini sömürdüğü hem de başka insanı sömürdüğü bir düzenin tesisini mümkün kılmıştır. Zaten Ansiklopedistlerle mücadele etmesi ve tartışma ortamının doğması da bu yüzdendir. Nitekim Rousseau, bilhassa bilim ve sanatın amaç değil araçsallaştırmanın meydana getirdiği olumsuzluklara vurgu yapar. Çünkü ona göre bu durum insanlar arasındaki rekabeti tetikleyen ve insanı doğa durumundaki halinden uzaklaştırır. Artık şiddetin, hırsın ve azgınlığın kaynağında yozlaşmış toplumsal ilişkiler yer almaktadır. Rousseau bu olumsuzluğun müsebbibi olarak işlerinde ehil olmayan sahte bilginler ve onların tuzaklara dönüştürdüğü bilim ve sanatı görmektedir.

Hâlbuki Rousseau'ya göre sanat ve bilimin işlevi toplumu ayırıştırmak değildir. Tam aksine toplumun birleştirici unsurları olmalıdır. Ancak Rousseau, hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamıştır. O, insanın değersizleştirildiği bir toplumda ortaya çıkan erdemsiz aydınların, bilimler ve sanatları kötü emellerine alet etmesinden kurtulmanın yolunu göstermiştir. O özellikle bilim ve sanatın yurttaşlık bilincini ve vatan sevgisini aşılacak yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte akademilerin ve kurumların halka yararlı olmasında işlevi de önemlidir. Tıpkı Sokrates'in, "kendini bil" sözünden hareketle erdemli insanların bu kurumlarda ve akademilerde yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla insani özelliklerin yitirilmediği ve kaybolmadığı bilim ve sanat etkinlikleri teşvik edilmelidir. Zaten Rousseau'nun alanında insanlığa faydası olan büyük çalışmaları ve düşünürleri hiçbir zaman eleştirmediği de bilinmektedir. Zira o, gerçek bilginlere saygı duyduğunu da açıkça söylemektedir.

Nihayetinde, halkın faydasına olan bilim ve sanat alanında icra edilen eserleri savunan Rousseau'yu bilim ve sanata karşı olarak nitelemek doğru olmasa gerekir.

⁷³ Afşar Timuçin, "Rousseau İçin Notlar", Ed. H.H. Erdem-M. Günay, "Rousseau", Çizgi Kitabevi, *Özne, Felsefe Bilim Yazıları* (Konya: 2012/17), 13.

⁷⁴ Gülnur Savran Acar, *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 89.

⁷⁵ Donald G. Tannenbaum- David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, çev. Fatih Demirci, (Ankara: Adres Yayınları, 5. Baskı, 2010), 266.

Kaynakça

- Acar, Gülnur Savran. *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı, 2010.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, *Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2015.
- Bahner, Werner. "Jean Jacques Rousseau'nun Toplumsal ve Siyasal Hedefi", çev. Orhan Gülkaya, *Felsefe Dergisi*, (89/1) 80-99.
- Bakır, Kemal. "Jean-Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı", KKEFD (Erzurum, 2007/15), 103-122.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, 3.Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Damrosch, Leo. *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, çev. Özge Özköprülü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Dent, N.J. H. *Rousseau Sözlüğü*, çev. B. Özkan- N. Ilgıcıoğlu- A. Çitil- A. Kovanlıkaya, İstanbul: Sarmal Yayıncılık.
- Gültekin, Vahdet. *Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2001.
- Kakıncı, T. Der. *J.J. Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir?*, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları, 1968.
- Lecerle, J.L. "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)" *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)* içinde, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 11. Baskı, 2010. ss.13-40.
- Rousseau, Jean Jacques. *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu, 3. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Rousseau, Jean Jacques. *Dağdan Yazılmış Mektuplar*, çev. Adnan Akan, Ankara: Fol Kitap, 2020.
- Rousseau, Jean Jacques. *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2011.
- Rousseau, Jean Jacques. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 11. Baskı 2010.
- Rousseau, Jean Jacques. *İtirafılar*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Isık Yayınları, 2016.
- Rousseau, Jean Jacques. *Narsist*, çev. A. Kadir Paksoy, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2019.
- Rousseau, Jean Jacques. *Yalnız Gezerin Düşleri*, çev. Alper Turan, İstanbul, Zeplin Yayıncılık, 2019.
- Rousseau, Jean Jacques. *Yeni Héloise(I)*, çev. Hüseyin Portakal, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- Russell, Bertrand. *Batı Felsefe Tarihi III*, çev. Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- Tannenbaum, Donald G. - Schultz, David. *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, çev. Fatih Demirci, 5. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2010.
- Timuçin, Afşar. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, 2004.
- Timuçin, Afşar. Rousseau İçin Notlar, Ed. H.H. Erdem-M. Günay, "Rousseau", Çizgi Kitabevi, *Özne Felsefe Bilim Yazıları*, (Konya 2012/17). 7-14.
- Timuçin, Ali. *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*, İstanbul: Bulut Yayınları, 2008.
- Wolker, Robert. *Rousseau*, çev. Emrah Günok, Dost Kitabevi, Ankara, 2001.